

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ЦЭНТР ДАСЛЕДАВАННЯЎ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ,
МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ**

УДК 821.161.3-1.09

БАЗАР
Наталля Мікалаеўна

**ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНАСЦЬ БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ
МЯЖЫ ХХ–ХХІ СТСТ.: ФУНКЦЫІ І СПЕЦЫФІКА**

Аўтарэферат дысертацыі
на саісканне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.01.01 – беларуская літаратура

Мінск, 2021

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”

Навуковы кіраўнік:

Тарасава Тамара Мікалаеўна, доктар
філалагічных навук, прафесар, прафесар
кафедры беларускай і замежнай
літаратуры УА “Беларускі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт імя
Максіма Танка”

Афіцыйныя апаненты:

Мельнікава Анжэла Мікалаеўна, доктар
філалагічных навук, прафесар, прафесар
кафедры беларускай літаратуры
УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
Францыска Скарыны”

Шматкова Ірына Ігараўна, кандыдат
філалагічных навук, дацэнт кафедры
гісторыі беларускай літаратуры
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Апаніруючая арганізацыя:

**Установа адукацыі “Беларускі
дзяржаўны ўніверсітэт культуры і
мастацтваў”**

Абарона адбудзецца 29 верасня 2021 года ў 14.00 гадзін на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 01.42.04 пры ДНУ “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, д. 1, корп. 2, e-mail: inlinasbel@tut.by; тэл.: 270-18-85).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, 15).

Аўтарэфэрат разасланы “___” _____ 2021 г.

Вучоны сакратар савета
кандыдат філалагічных навук

Н.В. Якавенка

УВОДЗІНЫ

Беларуская паэзія апошняй трэці XX – пачатку XXI стст. – з’ява неардынарная і шматаспектная. Прысутнасць у ёй вялікай колькасці інтэртэкстуальных уключэнняў стала асноўнай прыкметай часу. Праблема інтэртэкстуальнасці ў мастацтве слова дыскусійная і складаная, бо з’яўляецца адной з важных стратэгий пабудовы тэксту ў сучаснай літаратуры.

Наш зварот да інтэртэкстуальных уключэнняў у творчасці сучасных беларускіх паэтаў абумоўлены патрэбай комплекснага аналізу міжтэкставага ўзаемадзеяння. Менавіта комплекснае даследаванне беларускай паэзіі канца XX – пачатку XXI стагоддзя ў яе ўзаемасувязі з папярэдняй літаратурнай традыцыяй, закладзенай беларускімі мастакамі слова В. Дуніным-Марцінкевічам, Я. Купалам, М. Багдановічам, М. Гарэцкім і іншымі пісьменнікамі, духоўныя пошукі якіх надзвычай актуалізаваліся ў наш час, вызначае навізну дысертацыйнай працы.

Сучасная беларуская літаратура, знаходзячыся ў няспынным руху, імкнецца падтрымаць гэтую духоўную павязь культуры. Паэты мяжы XX–XXI стст. праяўляюць вялікую цікавасць да літаратурнай спадчыны М. Багдановіча. Яго жыццё і творчасць былі прысвечаны ідэі служэння народу, роднаму беларускаму слову, “ідэі служэння высокай мастацкасці, прыгожай форме, майстэрству яе стварэння, прывіцця роднай літаратуры эстэтычнага вопыту высокаразвітых літаратур” [18, с. 40]. Беларускія паэты арыгінальна інтэрпрэтуюць сюжэты, матывы, вобразы беларускага песняра, плённа ўзнаўляюць яго традыцыйныя і наватарскія формы ў сучаснай паэзіі і прозе. У выніку ў кожнага сучаснага творцы фарміруецца свой індывідуальны стыль, уласная паэтычная традыцыя.

Інтэртэкстуальнасць забяспечвае шматузроўненасць і шматслойнасць паэтычнага тэксту, стварае новую рэальнасць, сугучную аўтарскай ці нават паралельную. Айчынныя мастакі слова свядома выкарыстоўваюць адсылкі да іншых аўтараў (інтэртэкстуальныя элементы) і тым самым пашыраюць семантычнае поле беларускай паэзіі. Вывучэнне інтэртэкстэм у сучаснай беларускай паэзіі з улікам дасягненняў беларускіх (А. Таразевіч, В. Іўчанкаў, Г. Адамовіч, Г. Кісліцына, Л. Сінькова і інш.) і замежных (Ж. Жанэт, М. Бахцін, Н. Фацеева, Р. Барт, Ю. Крысцева, Ю. Лотман і інш.) даследчыкаў актуалізуе праблему дыялагічных зносін культур.

Актуальнасць даследавання заключаецца ў тым, што вывучэнне міжтэкставага ўзаемадзеяння ў беларускай паэзіі гэтага перыяду адкрывае перспектыву ўсведамлення шырокага дыялогу нацыянальнай літаратуры з сусветнай мастацкай культурай. Выяўленне крыніц інтэртэкстуальных уключэнняў і адметнасцяў іх у вершах дае магчымасць апісаць механізм функцыянавання катэгорыі інтэртэкстуальнасці ў паэзіі, дзе яна праяўляецца

надзвычай ярка. Зварот да творчасці М. Багдановіча матываваны важкасцю яго паэтычнай спадчыны для светапогляднага і мастацкага самавызначэння сучасных беларускіх паэтаў. Постаць М. Багдановіча, на нашу думку, найбольш значная для рэпрэзентацыі інтэртэкстуальных сувязяў сучасных беларускіх паэтаў з папярэдняй літаратурнай традыцыяй.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з тэматыкай навуковых даследаванняў кафедры (факультэта). Дысертацыйнае даследаванне праводзілася ў межах навукова-даследчай тэмы кафедры беларускай і замежнай літаратуры УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” “Беларуская і сусветная літаратура ў сістэме міжкультурных камунікацый” (нумар дзяржаўнай рэгістрацыі 2011 5441, 2011–2015), “Даследаванне беларускай і сусветнай літаратуры і культуры ў сучасным адукацыйным асяроддзі як фактар мадэрнізацыі падрыхтоўкі настаўнікаў беларускай літаратуры і культуры з улікам кампетэнтнаснага падыходу” (2016–2020).

Мэта і задачы даследавання. Мэта работы заключаецца ў вызначэнні агульнага і адметнага, традыцыйнага і наватарскага ў інтэртэкстуальным перайманні беларускімі паэтамі мяжы ХХ–ХХІ стст. з крыніц сусветнай і нацыянальнай літаратурна-мастацкай спадчыны інтэртэкстэм дзеля ўласнага арыгінальнага вобразнага перастварэння свету.

Дасягненне пастаўленай мэты прадугледжвае вырашэнне наступных **задач**:

1) на аснове навуковых здабыткаў сучаснага айчыннага і замежнага літаратуразнаўства ўдакладніць паняцце *інтэртэкстуальнасць*, вылучыць тыпы інтэртэкстуальных узаемадзеянняў у паэтычным тэксце;

2) вызначыць віды і характар інтэртэкстуальных уключэнняў у творах В. Шніпа і Л. Дранько-Майсюка, раскрыць творчыя індывідуальнасці гэтых паэтаў;

3) ахарактарызаваць спосабы ўзаемадзеяння паэзіі Н. Мацяш і Л. Тарасюк з нацыянальнай фальклорнай традыцыяй і апісаць функцыянальную ролю фальклорных вобразаў і матываў у іх творах;

4) абгрунтаваць інтэртэкстуальную блізкасць беларускай паэзіі мяжы ХХ–ХХІ стст. і творчай спадчыны М. Багдановіча як аднаго з пачынальнікаў тэндэнцыі інтэртэкстуальнасці ў нацыянальным мастацтве слова;

5) раскрыць архітэкстуальнасць нацыянальнай паэзіі вызначанага перыяду на матэрыяле твораў Н. Гілевіча, М. Танка, С. Шах, В. Вабішчэвіча.

Навуковая навізна даследавання. Навуковая навізна работы заключаецца ў:

- комплексным даследаванні інтэртэкстуальных уключэнняў у паэтычных творах беларускіх аўтараў мяжы ХХ–ХХІ стст. і канцэптuallyна-

цэласнай характарыстыцы твораў М. Танка, Н. Гілевіча, Н. Мацяш, Л. Тарасюк, Я. Янішчыц, В. Шніпа, Л. Дранько-Майсюка, В. Вабішчэвіча, С. Шах і інш.;

- раскрыцці важных аспектаў творчых індывідуальнасцей гэтых паэтаў праз призму тэорыі інтэртэкстуальнасці;
- вызначэнні функцыянальнай ролі фальклорных вобразаў і матываў у творах Н. Мацяш і Л. Тарасюк;
- выяўленні тэндэнцый рэцэпцыі творчай спадчыны М. Багдановіча беларускімі паэтамі мяжы XX–XXI стст.;
- забеспячэнні метадалагічнай базы для далейшага вывучэння інтэртэкстуальных уключэнняў у паэзіі з улікам сучасных падыходаў да вывучэння літаратурнага працэсу.

Аб’ект даследавання: вершы беларускіх паэтаў апошняй трэці XX – пачатку XXI стагоддзя В. Шніпа, Л. Дранько-Майсюка, Н. Мацяш, Л. Тарасюк, Н. Гілевіча, Максіма Танка, Я. Янішчыц, В. Вабішчэвіча, І. Ляшкевіч, С. Шах. Пры напісанні работы былі выкарыстаны дзённікавыя запісы, рукапісы, творы, анкетныя дадзеныя паэтаў (матэрыялы анкетавання захоўваюцца ў асабістым архіве аўтара дысертацыі), што паспрыяла ўстанаўленню прычын з’яўлення інтэртэкстуальных уключэнняў у тэкстах паэтаў.

Прадмет даследавання: віды і формы інтэртэкстуальнасці ў беларускай паэзіі апошняй трэці XX – пачатку XXI стагоддзя ў кантэксце айчыннай літаратурна-мастацкай традыцыі.

Метадалогія і метады правядзення даследавання. Метадалагічнай асновай дысертацыйнага даследавання з’яўляецца сістэмны падыход, сутнасць якога ў тым, каб разглядаць мастацкі твор як складаную цэласную сістэму. Мы абапіраемся на гісторыка-тыпалагічны метады, які дазваляе выявіць узаемасувязь сучаснай беларускай паэзіі з папярэдняй фальклорнай і літаратурнай традыцыямі. Метадалагічнай і тэарэтычнай асновай работы сталі працы беларускіх літаратуразнаўцаў (Т. Вабішчэвіч, П. Васючэнка, А. Лойка, В. Рагойша, А. Таразевіч, М. Тычына, А. Хакамі і іншыя), а таксама расійскіх і замежных навукоўцаў (І. Арнольд, Р. Барт, М. Бахцін, Ж. Жанэт, Ю. Крысцева, Н. Кузьміна, Ю. Лотман, Н. Фацеева і іншыя). У дысертацыі выкарыстана метадыка інтэртэкстуальнага аналізу мастацкага твора.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону:

1. Праблема інтэртэкстуальнасці – адна з самых дыскусійных у літаратуразнаўстве, яна непасрэдна звязана з інтэрпрэтацыйнай тэксту, што вядзе да пастаяннага стварэння новых сэнсаў. Паэтычныя тэксты па прычыне “плотности стихового ряда” (Ю. Тынянаў) даюць магчымасць выразна ўбачыць законы тэкстабудовы. Разнастайныя спосабы ажыццяўлення міжтэкставых сувязяў (інтэртэкстуальнасці, паратэкстуальнасці, метатэкстуальнасці, гіпертэкстуальнасці,

архітэкстуальнасці, паэтычнай парадыгмы, іншых мадэляў і выпадкаў інтэртэкстуальнасці), іх функцыі ў паэтычных творах спрыяюць раскрыццю творчых індывідуальнасцей сучасных паэтаў, паглыбленню чытацкіх уяўленняў аб мастацкім і змястоўным кампаненце паэтычных твораў.

2. Беларуская паэзія апошняй трэці XX – пачатку XXI стагоддзя спалучае ў сабе самыя розныя здабыткі, назапашаныя нацыянальнай літаратурай на працягу свайго існавання. Наследаванне сучаснымі паэтамі творчай спадчыны папярэднікаў садзейнічае пашырэнню яе вобразных і жанравых магчымасцей. В. Шніп шырока ўжывае эпіграфы і цытаты з твораў як сваіх сучаснікаў, так і з выказванняў класікаў беларускай літаратуры. У вершах паэта назіраецца інтэртэкстуальнасць і паратэкстуальнасць. Цытата і алюзія – асноўныя спосабы выражэння інтэртэкстуальнасці ў лірыцы Л. Дранько-Майсюка. Для маркіроўкі чужога тэксту паэт выкарыстоўвае графічны, кампазіцыйны і граматычны спосабы. Сярод алюзій сустракаюцца атрыбутыўныя алюзіі і алюзіі неатрыбутыўныя (яны пераважаюць).

3. У творчасці Н. Мацяш назіраюцца такія віды інтэртэкстуальных уключэнняў, як лексічныя запазычанні, розныя тыпы паўтараў, прамое цытаванне фальклорных выказванняў. Н. Мацяш прадуктыўна выкарыстала фальклорныя інтэртэкстэмы на структурным узроўні (пераняла асноўныя кампазіцыйныя формы – маналагічную і дыялагічную, кампазіцыйныя прыёмы – паўторы, персаніфікацыі), на вобразна-выяўленчым узроўні (карысталася фальклорнымі вобразамі і сродкамі эмацыянальна-псіхалагічнай выразнасці) і на сюжэтным узроўні.

У паэзіі Л. Тарасюк назіраюцца розныя віды інтэртэкстуальнасці: рэмінісцэнцыя, цытата, эпіграф. Удадала выкарыстоўвае паэтэса эфект схаванай цытацыі. Эпіграфы (цытаты з гістарычных дакументаў і жыццй святых, уласныя паэтычныя радкі, вусная народная творчасць) выконваюць інфарматыўную функцыю, праз большасць з іх выказаны галоўная ідэя і тэма твора.

4. Інтэртэкстуальная сувязь паэзіі мяжы XX–XXI стст. з творамі М. Багдановіча назіраецца ў блізкіх сістэмах пабудовы паэтычных пейзажных вобразаў (касмічныя (саярныя) вобразы і вобразы дрэў), у сцвярджэнні ідэі самакаштоўнасці прыроды, у поліфункцыянальнасці пейзажу. Пейзажны комплекс М. Багдановіча і сучасных беларускіх паэтаў сведчыць аб іх блізкасці да пейзажнай фальклорнай традыцыі. Крыніцамі інтэртэкстэм у творах паэтаў з’яўляюцца гістарычныя падзеі і асобы, міфічныя істоты.

5. Беларускімі паэтамі апошняй трэці XX – пачатку XXI стагоддзя пераймаюцца такія цвёрдыя вершаваныя формы твораў М. Багдановіча, як трыялет (В. Вабішчэвіч), санет (В. Вабішчэвіч, Максім Танк, Н. Гілевіч, С. Шах). Пошукі М. Багдановіча і яго паслядоўнікаў канца XX – пачатку XXI стагоддзя па

аднаўленні класічных жанрава-стылёвых форм у беларускай паэзіі маюць не толькі літаратурнае, але і асветніцкае, адраджэнскае, гуманістычнае значэнне.

Асабісты ўклад саіскальніка. Асноўныя палажэнні і вывады дысертацыі – вынік самастойнага даследавання, выкананага пры дапамозе параўнальна-гістарычнага метаду, генетычнага і кантактнага падыходаў. Артыкулы па тэме дысертацыі напісаны без суаўтараў.

Апрабацыя вынікаў дысертацыі. Асноўныя палажэнні навуковага даследавання прайшлі публічную апрабацыю на міжнародных і рэспубліканскіх навукова-практычных канферэнцыях: 1. Міжнародная навуковая канферэнцыя “Творчасць Максіма Багдановіча ў кантэксце сусветнай літаратуры (да 120-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча)” (25–26 лістапада 2011 г., Мінск); 2. Міжнародная навуковая канферэнцыя “Мастацкі свет Максіма Багдановіча: адметнасць, шматграннасць, універсальнасць” (15–16 снежня 2011 г., Мінск); 3. Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу” (21 лютага 2012 г., Брэст); 4. Міжнародная канферэнцыя “Восьмыя Танкаўскія чытанні (да 100-годдзя з дня нараджэння Максіма Танка)” (13–14 верасня 2012 г., Мінск); 5. Міжнародная канферэнцыя “Беларусь на скрыжаванні стагоддзяў: ад класікі да сучаснасці (да 130-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа)” (1–2 лістапада 2012 г., Мінск); 6. Міжнародная канферэнцыя “Дзявятыя Танкаўскія чытанні (да 100-годдзя ўніверсітэта)” (26 верасня 2014 г., Мінск); 7. Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Творчасць Аркадзя Куляшова ў дыялогу славянскіх літаратур: традыцыі, наватарства, нацыянальная адметнасць” (29 студзеня 2014 г., Мінск); 8. XXIX Міжнародная навуковая канферэнцыя “Якуб Колас. Урокі гісторыі” (3 лістапада 2014 г., Мінск); 9. XIII Шырмаўскія чытанні (27 лістапада 2014 г., Мінск); 10. Рэспубліканская навуковая канферэнцыя “Дзявятыя Калеснікаўскія чытанні” (15 лістапада 2015 г., Брэст); 11. XIV Шырмаўскія чытанні (2 снежня 2016 г., Мінск); 12. Міжнародная навуковая канферэнцыя “Адзінаццатыя Танкаўскія чытанні (да Года малой радзімы)” (20 верасня 2018 г., Мінск).

Вынікі работы абмяркоўваліся на пасяджэннях кафедры беларускай і замежнай літаратуры УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”.

Практычная значнасць вынікаў даследавання. Матэрыялы дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры далейшым даследаванні інтэртэксту ў сучаснай беларускай паэзіі, вывучэнні гісторыі беларускай літаратуры і яе выкладанні ў школе і ВНУ, пры напісанні падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў, распрацоўцы спецсемінараў і спецкурсаў па беларускай літаратуры для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей, а таксама пры правядзенні семінараў і факультатывых заняткаў па тэмах “Сучасная беларуская паэзія”, “Літаратурнае кразнаўства”.

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі. Змест дысертацыйнага даследавання адлюстраваны ў 15 артыкулах, у тым ліку 5 артыкулаў у рэцэнзаваных навуковых выданнях, рэкамендаваных ВАК Беларусі (1,73 арк.); 4 артыкулы ў навуковых часопісах і зборніках (0,86 арк.); 6 – матэрыялы навуковых канферэнцый (1,24 арк.). Агульны аб’ём публікацый складае 3,83 аўт. арк.

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, з трох глаў, заключэння і бібліяграфічнага спіса, які налічвае 268 крыніц, з якіх 15 – публікацыі саіскальніка. Агульны аб’ём дысертацыі складае 138 старонак, асноўны тэкст – 118 старонак.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Першая глава **“Інтэртэкстуальнасць: асноўныя тэрміны і паняцці”** складаецца з трох раздзелаў. Першы раздзел **“Праблема інтэртэкстуальнасці ў літаратуры”** прысвечаны вывучэнню праблем інтэртэкстуальнасці ў літаратуры як адной з найбольш цікавых, дыскусійных і складаных. Ёсць шмат даследаванняў беларускіх навукоўцаў (Я. Гарадніцкі, Т. Дасаева, В. Іўчанкаў, В. Рагойша, А. Раманоўская, А. Селязнёў, А. Супрун, М. Тычына, А. Хакамі і інш.) і замежных вучоных (І. Арнольд, Д. Баграцоў, Р. Барт, М. Бахцін, А. Грышчанка, Ж. Дэрыда, А. Жалкоўскі, Ж. Жанэт, К. Казіцкая, А. Кірпічава, Ю. Крысцева, Н. Кузьміна, Ю. Лотман, З. Мінц, А. Паўлава, В. Руднеў, І. Смірноў, П. Торап, Ю. Тынянаў, Н. Фацеева, В. Чарняўская, І. Шапавалава, Р. Якабсон і інш.), прысвечаных развіццю і станаўленню тэорыі інтэртэксту ў літаратуразнаўчым дыскурсе.

Сённа паняцці *інтэртэкст*, *інтэртэкстуальнасць* ужываюцца не толькі ў дачыненні да літаратуры, але і ў сумежных дысцыплінах. Менавіта *інтэртэкстуальнасць* дазваляе ўзаемадзейнічаць розным культурным дыкурсам. Прычым, у якасці інтэртэкстуальных кампанентаў могуць выступаць літаратурныя тэмы, назвы класічных твораў, сюжэты, мастацкія дэталі і г. д. Што датычыцца паняцця *інтэртэкстуальнасць*, то змест яго змяняўся ў залежнасці ад тэарэтычных і філасофскіх падыходаў даследчыкаў. Але агульным выступае тое, што кожны новы тэкст – рэакцыя на напісаныя раней тэксты, і актуальнасць даследавання выклікана тым, што інтэртэкстуальнасць выступае адной з важных стратэгіяў пабудовы тэксту ў сучаснай літаратуры.

У другім раздзеле **“Тыпы інтэртэкстуальных адносін”** разглядаюцца тэарэтычныя аспекты інтэртэкстуальных адносін. Найбольш распаўсюджанымі інтэртэкстуальнымі элементамі і міжтэкставымі сувязямі ў мастацкім тэксце выступаюць *цытата, алюзія, цэнтонныя тэксты, эпіграфы, моўная гульня з пратэкстамі, пародыя, жанравая сувязь тэкстаў, рэферэнцыя, рэмінісцэнцыя,*

інтэртэкст як троп ці стылістычная фігура, гука-складовы і марфемны тыпы інтэртэксту, запазычанне прыёму і інш.

Крыніцы *цытат* – творы вядомых паэтаў і празаікаў, пераважна замежных, выказванні літаратурных герояў, дзеячаў гісторыі і культуры, вучоных, міфічных і біблейскія тэксты, тэксты песень, вусная народная творчасць. Пры цытаванні чужога тэксту аўтар можа захоўваць першапачатковае значэнне цытаванага тэксту, а можа яго відазмяняць. (Напрыклад, В. Шніп відазмяніў словы “Бывай, абуджаная сэрцам, дарагая” з верша А. Куляшова “Бывай...” і працытаваў іх у “Баладзе Аркадзя Куляшова” так: “Бывай, абуджаная ў сэрцы, дарагая...”).

Важным кампанентам інтэртэксту выступае *алюзія*, спецыфіка якой у такім уключэнні элемента чужога тэксту ў свой, пры якім ускосная адсылка да літаратурных тэкстаў мадыфікуе семантыку апошняга за кошт асацыяцый, звязаных з пратэкстам. Убачыць механізм алюзіі магчыма пры веданні крыніцы алюзіі.

Цэнтонныя тэксты ўяўляюць сабой комплекс алюзій і цытат. У якасці ілюстрацыі згадаем верш-цэнтон Ю. Пацюпы “Санет да роднага ката”, складзены з паэтычных радкоў-цытат розных аўтараў: тут пазнаецца Я. Колас, А. Пушкін, Я. Купала). Адметны тып цэнтонных тэкстаў прадстаўляюць вершы-прысвячэнні.

Даследчыкі звяртаюць увагу і на *эпіграфы*, якія атрымалі распаўсюджанне ў канцы XVIII – пачатку XIX стст. Актыўна выкарыстоўвалі эпіграф беларускія мастакі слова М. Багдановіч, Ф. Багушэвіч, Р. Барадулін, П. Броўка, Н. Мацяш і іншыя. Роля эпіграфа заключаецца ў тым, каб выказаць галоўную ідэю і тэму твора.

Моўная гульня з пратэкстамі – гэта інтэртэкстуальная гульня “с претэкстамі і іх прадставіцелямі-спецыфікатарамі, по которым эти претексты узнаются”¹. Інтэртэкстуальная гульня можа весціся як па загалоўку, так і па ключавых словах тэксту, напрыклад, у вершы “Тукаю цішыню...” В. Жыбуля. У вершы “Уй, блін!” В. Жыбуля інтэртэкстуальную гульню назіраем і па загалоўку (“Уй, блін!”), і па ключавых словах у тэксце (“першы камяк”, “не блін, а камяк”, “краіна бліноў”, “кормяць блінамі”, “каціся <...> камяком” і г.д.).

Інтэртэкстуальным элементам выступае *пародыя*, якая азначае адначасовае аперыраванне дзвюма семантычнымі сістэмамі. Так, у вершы Пятра Сушко “Ave Yarina!” адбываецца парадзіраванне формы (не ў плане выкрыць стылявыя недахопы) твора Максіма Танка “Ave Maria!” для стварэння эфекту інтэртэкстуальнай гульні.

Пад *жанравай сувяззю тэкстаў* маецца на ўвазе архітэкстуальнасць. Яе можна выявіць у падзаголоўку. На прыкладзе трыялета “С. Палуяну” М. Багдановіча назіраем сінтэз жанраў, бо гэты верш – трыялет, якому ўласціва элегічнасць. Архітэкстуальнасць больш падрабязна разглядаем у трэцяй главе.

¹ Фатеева, Н. А. Интертекст в мире текстов: контрапункт интертекстуальности / Н. А. Фатеева. – Изд. 4-е. – М. : URSS : Либроком, 2012. – с. 147.

Французская даследчыца Н. П'еге-Гро² *рэферэнцыю* называе спасылкай-рэферэнцыяй і звяртае ўвагу на тое, што разам з цытатай спасылка-рэферэнцыя прадстаўляе сабой экспліцытную форму інтэртэкстуальнасці. Такую форму мы назіраем у вершы “Дваццаты век, цень верталёта...” У. Караткевіча.

Пад *рэмінісцэнцыяй* даследчыкі вызначаюць наўмыснае ці міжвольнае ўзнаўленне пісьменнікам (найчасцей паэтам) вобразаў, асобных выказванняў ці рытміка-сінтаксічных канструкцый іншых аўтараў. Рэмінісцэнцыя разлічна на асацыятыўную памяць успрымальнікаў твора, на іх начытанасць, адукаванасць.

Інтэртэкст як троп ці стылістычная фігура змяшчае спасылку на пратэкст. Удала выкарыстаны інтэртэкстуальныя элементы ў вершы У. Шахаўца “Слоўнік для ўнука”: “Не ведай ты тую смяротную мушку, / Бяруць на якую, каб знік ты навек. / Хай помніцца мушка, яна ж зелянушка, / Якая ў Максімавай казцы жыве”. У аснове вобразнасці *інтэрмедыяльных тронаў і стылістычных фігур* знаходзяцца семіятычныя пераносы. Напрыклад, у вершы У. Караткевіча “Ў бездарожжа для тых, каму шчасціць...”, знаходзіцца параўнанне выразных сродкаў розных мастацтваў, дзе чытач адразу згадвае рок-оперу кампазітара А. Рыбнікава на вершы А. Вазнясенскага “Юнона і Авось”.

Гука-складовы і марфемны тыпы інтэртэксту можна знайсці ў тэхніцы паліндрома. Прыгадаем верш-паліндром Р. Крушыны “Я – і лаза і азалія”. У ім ёсць і алітэрацыя, і нават рыфма, усе радкі чытаюцца злева направа і справа налева аднолькава.

Запазычанне прыёму – спосаб, калі аўтар можа запазычыць у іншага аўтара тэхніку пабудовы фразы, страфы, цэласнай кампазіцыі. Запазычанне прыёму назіраецца ў вершы А. Сыса “Прачытаўшы верш Пімена Панчанкі “Разьвітаньне”.

Аналіз форм інтэртэкстуальнасці і розных падыходаў даследчыкаў да вызначэння разнавіднасцей узаемадзеяння тэкстаў дае падставы меркаваць, што праблему тыпалогіі інтэртэксту ў літаратуразнаўчым аспекце варта распрацоўваць далей, удакладняючы і паглыбляючы яго змястоўныя і фармальныя кампаненты.

У трэцім раздзеле “**Праблема інтэрпрэтацыі тэксту ў паэзіі**” разглядаецца спецыфіка інтэрпрэтацыі паэтычнага твора. Згодна з высновамі даследчыцы С. Нікалаевай³, герменеўтычная інтэрпрэтацыя паэтычнага тэксту – гэта пошук сэнсу як у змесце верша, так і ў яго структурна-арганізацыйнай форме. Вершаваным творам пры герменеўтычным падыходзе адводзіцца асобае месца, таму што намінатыўная функцыя тут ажыццяўляецца ў вышэйшай ступені. У

² П'еге-Гро, Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. П'еге-Гро ; пер. с фр. Г. К. Косикова, В. Ю. Лукасик, Б. П. Нарумова ; общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : URSS : ЛКИ, 2008. – 240 с.

³ Николаева, С. В. Структура стихотворного текста в аспекте герменевтической теории интерпретации: на материале английского сонета XVI–XIX вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 ; 10.02.04 / С. В. Николаева ; Юж. федер. ун-т. – Ростов н/Д, 2012. – 22 с.

паэтычным тэксце слова можа прымаць самыя нечаканыя значэнні, тым самым уплываючы на анталагічную карціну свету. Абмежаванне аб'ёму ў любым вершаваным тэксце канцэнтруе сэнс твора, таму яго форма мае асаблівае значэнне, бо комплексны разгляд структурных элементаў абумоўлівае мноства наступных інтэрпрэтацый тэксту. Паэтычны тэкст – максімальна прадуманы і адрэдагаваны аўтарскі тэкст. У ім увага дэталю, з пункту гледжання структуры, надаецца большая, чым у праявічным тэксце.

Інтэрпрэтацыя і інтэртэкстуальнасць – узаемазвязаныя катэгорыі, дзякуючы першай існуе і другая. І менавіта інтэрпрэтацыя дапускае стварэнне новых сэнсаў. У паэтычным творы важную функцыю выконваюць не толькі слова альбо фраза як інтэртэкстуальныя адзінкі, але і такія элементы тэхнікі вершаскладання, як вершаваны памер, рытм, страфа, рыфма. Спецыфіка інтэрпрэтацыі паэтычнага твора заключаецца ў асаблівасцях паэзіі. Такім чынам, вершаваны тэкст, які ствараецца адначасова як адзінае цэлае і як складаная структура, пішацца паэтам з улікам на ўспрыняцце твора рэцыпіентам і далейшую інтэрпрэтацыю. Працэс стварэння любога вершаванага тэксту звязаны з прымяненнем розных сродкаў і тэхнік пабудовы, прычым важнае месца ў словаўтварэнні адводзіцца рытму. І ўсе гэтыя сродкі, а таксама тэхнікі пабудовы, якія выкарыстоўваюцца ў паэзіі, спрыяюць максімальнай інтэрпрэтацыі паэтычнага твора.

Другая глава **“Інтэртэкстуальнасць у творах Віктара Шніпа, Леаніда Дранько-Майсюка, Ніны Мацяш і Любові Тарасюк”** складаецца з чатырох раздзелаў і прысвечана даследаванню імпліцытных і экспліцытных форм інтэртэкстуальнасці ў творах гэтых аўтараў. У першым раздзеле **“Цытата і рэмінісценцыя як інтэртэкстэмы ў творчасці В. Шніпа”** даследуецца спецыфіка ўжывання В. Шніпам (на прыкладзе балад) такіх інтэртэкстуальных адзінак як цытата і рэмінісценцыя. Эпіграф – гэта асноўны від цытавання ў баладах В. Шніпа. У якасці крыніцы інтэртэксту паэт у першую чаргу выкарыстоўваў мастацкую літаратуру, пераважна, паэзію. Ужытыя адзінкі інтэртэксту – сродкі выражэння міжтэкставых сувязяў, якія адлюстроўваюць зварот паэта да культурных і гістарычных каштоўнасцей. Ужыванне такіх адзінак з'яўляецца стылявой адметнасцю сучаснай беларускай літаратуры ў цэлым і мовы паэзіі В. Шніпа ў прыватнасці.

Пераважная большасць эпіграфай-цытат В. Шніпа належыць тым асобам, каму прысвечана пэўная балада. Напрыклад, вершаваныя радкі К. Каганца паэт выкарыстаў у якасці эпіграфа да **“Балады Каруся Каганца”**, словы М. Доўнар-Запольскага – да **“Балады Мітрафана Доўнар-Запольскага”**, урыўкі з паэзіі С. Дарожнага – да **“Балады Сяргея Дарожнага”**, вершы П. Шукайлы – да **“Балады Паўлюка Шукайлы”**. Разам з тым у паэта сустракаюцца эпіграфы-цытаты з твораў беларускіх класікаў (М. Багдановіча, Я. Коласа, У. Караткевіча), прысвечаныя

іншым дзеячам беларускай гісторыі і культуры. У баладах В. Шніпа эпіграф графічна аформлены. Эпіграфы-цытаты неатрыбутыўныя, у адзінкавых выпадках прамаркіраваны двукоссем, некаторыя выдзелены курсівам. Пасля кожнага эпіграфа ўказана аўтарства, першакрыніца цытаты – дадатковыя звесткі. Асноўная функцыя эпіграфаў паэта – інфарматыўна-змястоўная: эпіграф першапачаткова задае тэму, якую далей працягвае тэкст. Роля эпіграфа заключаецца ў тым, каб актывізаваць чытацкую думку, ён вызначаецца лаканічнасцю і афарыстычнасцю. Выкарыстанне В. Шніпам цытат у якасці эпіграфаў да балад дае падставы сцвярджаць, што паміж яго вершамі і творамі беларускіх паэтаў, радкі з якіх ён згадвае ў якасці эпіграфаў, існуюць наступныя тыпы ўзаемадзеяння тэкстаў: інтэртэкстуальнасць і паратэкстуальнасць. В. Шніп такім чынам узбагачае сучасную беларускую эстэтычную думку, арыентуе чытача на лепшыя паэтычныя ўзоры беларускай мастацкай спадчыны.

В. Шніп карыстаецца і рэмінісцэнцыяй, у прыватнасці, біблейскімі рэмінісцэнцыямі. Аналіз гістарычных балад В. Шніпа са зборнікаў “Балада камянёў: паэзія і проза” і “Проза і паэзія агню” прывёў да высновы, што большасць змешчаных у іх балад адметны зваротам да Бога, верай ў яго абавязковую дапамогу беларускаму народу, надзеяй, што ўсе дарогі чалавечага жыцця ў выніку прыводзяць да Храма. Біблейскія рэмінісцэнцыі ў баладах В. Шніпа даюць магчымасць раскрыць усю паўнату і сутнасць аўтарскай біблейскай канцэпцыі, дзе рэлігійныя матывы цесна пераплецены з аўтарскімі філасофскімі поглядамі на лёс сыноў і дачок беларускага народа і краіны.

У другім раздзеле **“Інтэртэкстэмы ў паэзіі Л. Дранько-Майсюка”** разглядаюцца інтэртэкстуальныя элементы ў вершах Л. Дранько-Майсюка. Пры разглядзе вершаваных твораў паэта на прадмет наяўнасці ў іх інтэртэкстуальных элементаў мы кіраваліся тэарэтычнымі даследаваннямі М. Бахціна, В. Вінаградава, Ю. Крысцевай, Н. Фацеевай і іншых вучоных. Дамінантным інтэртэкстуальным элементам у вершах Л. Дранько-Майсюка з’яўляецца цытата. Для маркіроўкі цытаты ў тэксце паэт выкарыстоўвае графічнае абазначэнне чужых слоў (выдзяленне цытаты курсівам), заключэнне цытаты ў двукоссе, указвае аўтарства радкоў у загаловку ці непасрэдна ў вершы, радзей ужывае спасылку канкрэтна на аўтара праз лічбавае абазначэнне і тлумачэнне яе ўнізе старонкі. У кожным вершы з цытатай паэт найперш разлічвае на інтэлект чытача. Разам з тым у творах Л. Дранько-Майсюка відавочна ўжыванне эпіграфа як віду цытаты. Эпіграф выконвае функцыю экспазіцыі пасля загаловка непасрэдна перад тэкстам. Пераважная частка эпіграфаў у вершах паэта належыць тым людзям, прысутнасць якіх у канкрэтным творы вельмі важная. Такі эпіграф утрымлівае насычаную фактамі інфармацыю, а прыналежнасць радкоў эпіграфа вядомым людзям надае пэўную аўтарытэтнасць думцы паэта. Так, эпіграфам да верша

Л. Дранько-Майсюка “Зберагчы карані інтэлекту” выступаюць словы Р. Барадуліна “Глыбока яго карані”: “Глыбока яго карані. / Р. Барадулін. / *Інтэлект зямлі*”.

Эпіграф у паэзіі Л. Дранько-Майсюка не заўсёды мае ўказанне на прыналежнасць яго пэўнаму аўтару. У паэта сустракаюцца эпіграфы-цытаты з уласных твораў, якія часта належаць героям гэтых жа тэкстаў. У эпіграфіках Л. Дранько-Майсюка змяшчаецца не аднолькавая інфармацыя пра аўтарскі тэкст, але амаль ва ўсіх выпадках паэт указвае першакрыніцу. Эпіграф у вершах знаходзіцца пасля загалова з правага боку на пэўнай адлегласці ад першага радка асноўнага тэксту, тут жа могуць падавацца дадатковыя звесткі, якія ў пераважнай большасці выдзелены курсівам. Эпіграфы-цытаты ў творах неатрыбутыўныя, у адзінкавых выпадках яны прамаркіраваныя двукоссем, выдзелены курсівам.

У паэзіі Л. Дранько-Майсюка сустракаюцца і алюзіі – запазычаныя пэўных элементаў пратэксту, па якіх адбываецца іх пазнаванне. Сярод алюзіяў сустракаюцца атрыбутыўныя алюзіі і алюзіі неатрыбутыўныя. Апошнія пераважаюць. Алюзіі – адзін з асноўных спосабаў выражэння інтэртэкстуальнасці ў лірыцы Л. Дранько-Майсюка. Паэт, выкарыстоўваючы элементы міфалогіі, інтэрпрэтуе іх, дзякуючы чаму яны трансфармуюцца пад уплывам яго чалавечага і мастацкага вопыту. Міфалагічныя алюзіі ў паэзіі Л. Дранько-Майсюка можна падзяліць на тры групы: алюзіі на антычныя вобразы, алюзіі на міфалагічныя сюжэты, алюзіі на геаграфічныя месцы, звязаныя з міфічнымі сюжэтамі і іх героямі. Выкарыстанне міфалагічных алюзіяў у лірыцы Л. Дранько-Майсюка падпарадкавана аўтарскай мастацкай задачы – вызначыць пазіцыю аўтара ў адносінах да тэмы кахання, патлумачыць паводзіны лірычнага героя.

Прысутнасць “чужога слова” ў вершах заўважаецца з-за парушэння звязнасці ці стылявога адзінства тэксту, а таксама дзякуючы спецыяльным спосабам маркіроўкі. У творах паэт выкарыстаў такія спосабы маркіроўкі чужога тэксту, як графічны (выкарыстанне двукосся і курсіву), кампазіцыйны (ужыванне эпіграфа), граматычны (увядзенне прамой, ускоснай, неасабіста-прамой мовы). Л. Дранько-Майсюк як выдатны майстар-наватар паэтычнага слова, выкарыстоўваючы інтэртэкстэмы, істотна паглыбляе думку і адметна метафарызуе мову.

У трэцім раздзеле **“Фальклорны кампанент як інтэртэкстуальная адзінка ў творчасці Н. Мацяш”** акцэнтуюцца ўвага на фальклорных матывах яе паэзіі. У творчасці Н. Мацяш сустракаюцца розныя віды інтэртэкстуальных уключэнняў: лексічныя запазычаныя, шматлікія тыпы паўтараў, прамое цытаванне фальклорных выказванняў. Фальклорны інтэртэкст стаў характэрнай рысай ідэастылю беларускай паэтэсы. Гэта рэмінісцэнцыі на народныя песні, рытміка-сінтаксічныя канструкцыі, алюзіі, эпіграфы. Яскрава прысутнасць розных інтэртэкстуальных адзінак у філасофскай лірыцы Н. Мацяш, у яе экзістэнцыйных

хваляваннях. Фальклорная спадчына беларусаў для паэтэсы – гэта крыніца вобразаў у паэзіі і спосаб пазнання розных аспектаў жыцця. Трансфармаваныя Н. Мацяш народныя здабыткі арганічна ўпісваюцца ў індывідуальна-аўтарскі кантэкст. Так, у “Паэме жніва” знаходзім песню-галашэнне, стылізаваную пад народную песню-плач, на што ўказвае рытміка-сіntaxсічная канструкцыя ў творы. У вершах аб маці Н. Мацяш часта выкарыстоўвае радкі з народнай песні (напрыклад, “У гародчыку спее мачына, / За сталом звiніць песня матчына”).

Інтэртэкстуальнасць паэзіі Н. Мацяш праяўляецца і праз выкарыстанне ёю радкоў з народных песень ў якасці эпіграфаў да твораў. Напрыклад, да верша “Маналог крыніцы, якую закідалі каменнем” пазначаны эпіграф: “Ой, у полі крыніца стаяла... / *З народнай песні*”. Акрамя песенных радкоў, у якасці эпіграфаў паэтэса выкарыстоўвала прыказкі і прымаўкі (да верша “Восень” чытаем эпіграф: “Ластаўка вясну пачынае, восень наклікае. *Народнае*”). Менавіта такія эпіграфы з’яўляюцца яркім паказчыкам міжтэкставага дыялогу паміж паэтычнымі творамі Н. Мацяш і вуснай народнай творчасцю.

Разглядаючы фальклорныя матывы ў паэзіі Н. Мацяш, нельга не звярнуць увагу на словавобразы: чараўніца, воран, кажан, карагач, варажбітка, цыганка, скрыпач, жар-птушка з казкі, светлазарная птушка. Фальклорныя вобразы птушак яна выкарыстоўвае ў якасці паэтычных зваротаў. Зварот да птушкі гучыць у вершы “Песня матчынай маладосці”: “Галубка мая / Шызакрылая, / Якая ўдалася / Ты журлівая!” У адным з вершаў аўтар параўноўвае восень з Васілісай, што пацвярджае прысутнасць фальклорна-казачнага матыву ў паэзіі: “Як Васіліса, у рукаў / Зноў восень сонейка хавала”. Гэтыя радкі нагадваюць рускую народную казку “Царэўна-жаба” з яе Васілісай Прамудрай. Аднак, калі ў казачнай Васілісы пасля ўзмаху рукамі ўтварылася возера, па якім белыя лебедзі паплылі, то восень з верша Н. Мацяш “Просьба” “Як Васіліса, з рукаўя / Пяшчота смутак выпускае”.

Дрэвамі-сімваламі ў паэзіі Н. Мацяш выступаюць фальклорныя вобразы: *вярба, бярозка, яліна, шыршына, арабіны*. Яны нагадваюць беларускіх дзяўчат, жанчын з горкай доляй. Н. Мацяш прадуктыўна выкарыстала фальклорныя інтэртэкстэмы на структурным узроўні (пераняла асноўныя кампазіцыйныя формы – маналагічную і дыялагічную, кампазіцыйныя прыёмы – паўторы, персаніфікацыі), на вобразна-выяўленчым узроўні (карысталася фальклорнымі вобразамі і сродкамі эмацыянальна-псіхалагічнай выразнасці), на сюжэтным узроўні. Добрае веданне Н. Мацяш вуснай народнай творчасці стала выдатнай магчымасцю для ўвядзення інтэртэкстуальных адзінак ва ўласны аўтарскі тэкст. Зварот да фальклорнай спадчыны беларусаў (а гэта адна з любімых крыніц інтэртэксту ў творах паэтэсы) ёсць і пошук вобразаў у паэзіі, і спосаб пазнання розных аспектаў жыцця. Прысутнасць вуснай народнай творчасці ў паэзіі Н. Мацяш сведчыць пра

яе глыбокі ўнутраны свет, пра шматграннасць асобы, мудрыя філасофскія погляды на жыццё, складанае і супярэчлівае, поўнае любові і аптымізму.

У чацвёртым раздзеле **“Інтэртэкстуальнасць паэзіі Л. Тарасюк”** звяртаецца ўвага на такія формы інтэртэкстэм як рэмінісцэнцыя, цытата, эпіграф. Любоў да Айчыны, гонар за яе слаўных сыноў і дачок прысутнічаюць у гістарычных вершах “Крыніца ў Ракуцёўшчыне”, “Слова Купалы”, у цыкле “Маналогі стагоддзяў”. Назвы вершаў цыкла, як і іншых вершаў зборніка “Смага ракі”, ужо самі па сабе з’яўляюцца інтэртэкстам на пэўныя падзеі і месцы, на дзейнасць вядомых асоб у гісторыі беларускай зямлі.

Да кожнай часткі цыкла “Маналогі стагоддзяў”, а таксама да некаторых іншых вершаў Л. Тарасюк прыводзіць эпіграфы. Да верша “Ефрасіння. XII ст.” аўтар дае звесткі адразу з дзвюх крыніц. У першым выпадку гэта аўтарскае тлумачэнне, у другім – цытата з гістарычнай крыніцы. Відавочна, што такое выкарыстанне эпіграфаў да ўсіх частак цыкла “Маналогі стагоддзяў” указвае яшчэ на адзін від інтэртэкстуальнасці твораў Л. Тарасюк – на міжтэкставы дыялог.

Эпіграфы сустракаюцца і ў іншых вершах паэтэсы, дзе выконваюць інфарматыўную функцыю. Інфармацыя ў эпіграфы падаецца на падставе прыватных акадэмічных ведаў пра гістарычныя падзеі, што мелі месца на Беларусі. У якасці эпіграфа аўтар часам выкарыстоўвае ўласныя паэтычныя радкі (“Летам Піна па калена, / а зімою – з галавою”). Эпіграфам могуць быць цытаты з гістарычных дакументаў і жыццём святых. Крыніцай эпіграфаў для Л. Тарасюк з’яўляецца і творчасць папярэднікаў (паэтычныя радкі М. Багдановіча, Я. Купалы), а таксама вусная народная творчасць.

Не засталася па-за ўвагай Л. Тарасюк паэма “Сцяг брыгады” А. Куляшова, якая натхніла на стварэнне філасофскага верша “Сцяг”, прысвечанага, як пазначыла адразу пасля загаловка паэтэса, “Памяці Аркадзя Куляшова”. Гэты верш – інтэртэкст не столькі на паэму “Сцяг брыгады”, колькі на ўсю творчую спадчыну А. Куляшова, які ўзбагаціў беларускую літаратуру глыбокім філасофскім разуменнем сутнасці сваёй эпохі. Блізкім вобразам для Л. Тарасюк стала куляшоўская птушка каня. Нездарма паэтычны зборнік яна назвала “Смага ракі”. Услед за А. Куляшовым паэтэса выходзіць да праблем агульназначных, вялікіх па сваіх маштабах і духоўнай вартасці як для сучаснікаў, так і для будучых пакаленняў. Інтэртэкст на творчасць А. Куляшова бачым не толькі ў назве зборніка “Смага ракі”, знаходзім яго ва ўсёй літаратурнай спадчыне Л. Тарасюк.

Вусная народная творчасць для Л. Тарасюк – адна з важных крыніц інтэртэкстэм. Для стварэння паэтычных вобразаў Л. Тарасюк ужывае словы з памяншальна-ласкальнымі суфіксамі (“вёсачка”, “сцяблінкі”, “дзеткі”, “матка”, “варотцы”, “жнейкі” і інш.); сустракаюцца эпітэты з фальклору (“каласы нямыя”, “боль-нясцерп”, “крамяныя яблычкі”, “ценькая душа” і інш.); параўнанні (“доля,

як зорка сляпая”, “як белая бяроза” і інш.). Усе яны – рэмінісцэнцыі на вусную народную творчасць. А верш “Рэчанька” перагукваецца з беларускай народнай песняй, ды і сама яго назва ідзе з фальклору і з’яўляецца рэмінісцэнцыяй на народную песню (“Ой, рэчанька, рэчанька, / Чаму ж ты няпоўная?”).

Інтэртэкстуальнасць твораў Л. Тарасюк выяўляецца ў рытмічных і інтанацыйных пераклічках з тэкстам-донарам, у фальклорных і казачных вобразах і матывах, у захаванні метрыкі народнага верша, выкарыстанні паўтораў, прыёмаў дыялогу і інш. Часта паэтэса выкарыстоўвае прыём схаванай цытацыі (“Крыніца ў Ракуцёўшчыне”, “Крымскае сонца”, “Смага ракі”), эпіграфы з гістарычных крыніц (“Жыцце Еўфрасінні Полацкай”, летапісы, творчасць паэтаў-папярэднікаў).

Трэцяя глава **“Рэцэпцыя мастацкіх заветаў Максіма Багдановіча беларускімі паэтамі апошняй трэці XX – пачатку XXI стагоддзя”** складаецца з трох раздзелаў. У першым раздзеле **“Пейзажная палітра М. Багдановіча ў паэтычнай канцэпцыі аўтараў канца XX – пачатку XXI стагоддзя”** разглядаецца характар і механізмы міжтэкставых сувязяў твораў М. Багдановіча і сучаснай паэзіі на ўзроўні інтэртэкстуальных уключэнняў – праблема, якая да сённяшняга часу асобна не разглядалася. У раздзеле вызначаецца ступень уплыву (змястоўны, структурна-кампазіцыйны, рытміка-інтанацыйны і інш.) М. Багдановіча на паэтаў канца XX – пачатку XXI стагоддзя, праводзіцца аналіз багдановічаўскіх рэмінісцэнцый, свядомых стылізацый у творах сучасных беларускіх паэтаў.

Адметнасць паэтыкі М. Багдановіча заключаецца ў шырокіх культурна-гістарычных паралелях і асацыятыўнасці вобразаў. Мастак свабодна ўключаў элементы “чужога слова” ў свае паэтычныя тэксты. Узровень яго паэтычнага майстэрства прываблівае сучасных беларускіх паэтаў глыбокай змястоўнасцю і высокай мастацкасцю. Інтэртэкстуальная блізкасць сучаснай паэзіі (вершы В. Вабішчэвіча, І. Ляшкевіч і інш.) і твораў М. Багдановіча відавочная. Яна ў блізкіх сістэмах пабудовы паэтычных вобразаў, аснову якіх (сістэм) складае лірычны прынцып цыклізацыі (напісанне не асобных лірычных твораў, а цэлых цыклаў, якія ўтвараюць цэласны мастацкі свет). Скрэзнымі ў пейзажнай лірыцы як М. Багдановіча, так і В. Вабішчэвіча, І. Ляшкевіч і іншых выступаюць касмічныя (саярныя) вобразы і вобразы дрэў. Ідэя самакаштоўнасці прыроды – ключавая праблема сучаснасці. Паэты XXI ст. занепакоены канфліктнымі стасункамі чалавека і прыроды і іх вырашэнне бачаць у захаванні закона разумнай раўнавагі. Пейзажны комплекс М. Багдановіча і сучасных беларускіх паэтаў сведчыць аб блізкасці з пейзажнай фальклорнай традыцыяй. Згаданыя паэты ўспрымаюць Палессе як вялікі свет праз прызму творчых здабыткаў М. Багдановіча, яго матываў і вобразаў (вобразы зімы, вясны, крыгаходу, нябесных свяціл, дарогі і г.д.). Сучасныя паэты адкрываюць сваю малую радзіму шырокаму колу чытачоў. Відавочна, паміж іх пейзажнай лірыкай і вершамі М. Багдановіча існуе

інтэртэкстуальная сувязь, якая выяўляецца праз алузіі, інтэрмедыяльныя тропы і стылістычныя фігуры, а таксама праз гука-складовы тып інтэртэксту.

У другім раздзеле **“Багдановічаўскі фальклорны і гістарычны інтэртэкст у творчасці беларускіх паэтаў мяжы XX – XXI стагоддзяў”** прасочваюцца тэмы гістарычнага мінулага, міфалогіі і фальклору беларусаў як крыніц інтэртэкстэм у паэзіі М. Багдановіча і ў сучаснай паэзіі (творы В. Вабішчэвіча, І. Ляшкевіч і інш.).

Тэмы гістарычнага мінулага, міфалагічнай і фальклорнай спадчыны беларусаў грунтоўна распрацаваныя ў М. Багдановіча. У творчасці сучасных паэтаў яны таксама займаюць значнае месца, бо практычна кожны мастак ва ўласных творчых пошуках не раз звяртаўся да культурнай спадчыны беларускага народа. Вусная народная творчасць беларусаў для сучасных паэтаў стала не толькі крыніцай натхнення, але і крыніцай інтэртэкстэм. А гістарычная спадчына – крыніцай паэтычных вобразаў, якія знайшлі адлюстраванне ў сучаснай беларускай паэзіі.

Сучасныя паэты не пакідаюць па-за ўвагай і набыткі нацыянальнай міфалогіі. Героямі паэтычных твораў сучасных аўтараў з’яўляюцца многія міфічныя істоты, вераванні, якія суправаджаюць беларуса ўсё жыццё. Паэты з увагай ставяцца да народнай міфалогіі. З’яўляючыся спадчыннікамі лепшых узораў класікі, беларускія аўтары звяртаюцца да міфалогіі і фальклору беларусаў і іншых народаў свету, тым самым прадаўжаючы сусветныя і нацыянальныя літаратурна-мастацкія традыцыі. Так, В. Вабішчэвічу імпануе высокая мастацкая культура, патрыятычны змест, гістарызм мыслення ў творчасці М. Багдановіча. Ён, як і М. Багдановіч у свой час, заклікае ў вершах беларусаў быць неабыякавымі да гісторыі, вывучаць яе, шанаваць, паказвае важнасць беларускага слова.

У вершах М. Багдановіча і сучасных паэтаў прадстаўлены розныя віды інтэртэкстуальнасці, сярод якіх на першы план выступаюць уласна інтэртэкстуальнасць, паратэкстуальнасць і метатэкстуальнасць. Акрамя таго, крыніцамі інтэртэкстэм у творах сучасных паэтаў з’яўляюцца гістарычныя падзеі і асобы, міфічныя істоты, вобразы прыроды. Сучасныя паэты ўслед за М. Багдановічам шырока выкарыстоўваюць матывы і вобразы беларускага фальклору (песенныя вобразы, вобразы абрадавай паэзіі, сентыментальныя вобразы), народна-песенную паэтыку (прыём дыялогу; рытуальныя звароты, характэрныя для абрадавых песень; інтанацыйна-рытмічныя паралелі і інш.). Гістарычныя падзеі, асобы таксама выступаюць крыніцай інтэртэксту.

Трэці раздзел **“Архітэкстуальнасць беларускай паэзіі апошняй трэці XX – пачатку XXI стагоддзя”** прысвечаны даследаванню жанравай сувязі тэкстаў (архітэкстуальнасці) паэтаў мяжы XX–XXI стст. і творчай спадчыны М. Багдановіча як аднаго з галоўных момантаў у асэнсаванні праблем традыцый і наватарства. У сваіх жанрава-стылёвых пошуках паэты канца XX – пачатку

XXI ст. апіраюцца на вершы М. Багдановіча як на ўзор паэтычнай дасканаласці, тым самым выпрабавуюць гнуткасць уласнага мастацкага п'яра, свае творчыя магчымасці ў аднаўленні спецыфічных форм выяўлення мастацкай вобразнасці. Найчасцей паэтамі пераймаюцца такія формы, як трыялет (В. Вабішчэвіч), санет (Максім Танк, Н. Гілевіч, С. Шах, В. Вабішчэвіч).

Паэзіі В. Вабішчэвіча ўласцівы розныя паэтычныя формы. У яго зборніках можна знайсці шмат вершаў, напісаных у кананічных формах. У напісанні трыялетаў паэт ідзе класічным шляхам. Аднак, калі гаварыць пра лірычны бок трыялетаў В. Вабішчэвіча, то, акрамя інтымнай лірыкі, якая ўказвае на блізкасць з класічным трыялетам, ён, ідучы ўслед за М. Багдановічам, уздымае ў іх яшчэ і філасофскія, і грамадзянскія тэмы, што не ўласціва было класічнаму трыялету (трыялет “Душы маёй гучыць маленне”, верш “Трыялет у вянок Караткевічу”). І інтэртэкстуальную (цытата, алюзія), і архітэкстуальную (жанравая сувязь) міжтэкставыя сувязі назіраем у трыялеце “Таго не будзе, пэўна, болей”. В. Вабішчэвіч першым у беларускай літаратуры надрукаваў чатырохстрофны трыялет.

Існуюць розныя тэрміналагічныя абазначэнні санета. Адны даследчыкі называюць яго відам верша (В. Рагойша, У. Сенькавец і інш.), другія – жанрам паэзіі (В. Халізеў, Г. Адамовіч, У. Сенькавец і інш.). Мы раздзяляем погляды вучоных, і ў працы ўжываем прапанаваныя навукоўцамі розныя тэрміналагічныя абазначэнні санета. Першыя арыгінальныя санеты на беларускай мове апублікаваў Я. Купала. Перспектыву развіцця санетнай формы ў беларускай літаратуры паказаў М. Багдановіч, ён надаў вершу філасофскую сутнасць, пашырыў яго выяўленчыя магчымасці, захоўваючы пры гэтым класічную форму санета. Сучасныя паэты пераймаюць уведзеную спачатку Я. Купалам, а ўслед за ім і М. Багдановічам форму санета, спрабуюць захаваць яе фармальныя рысы. Традыцыі, закладзеныя вялікімі майстрамі беларускага слова, працягваюцца, і беларускія паэты іх плённа развіваюць. У санетах сучасных аўтараў побач з класічным пяцістопным ямбама выкарыстоўваюцца іншыя памеры, нават харыямб і дольнік. Нетрадыцыйная санетыстыка маніпулюе рознай колькасцю радкоў, смела карыстаецца дактылічнай і гіпердактылічнай рыфмамі.

Максім Танк, як і яго папярэднік М. Багдановіч, увесь час знаходзіўся ў творчым пошуку, праводзячы ўдалыя эксперыменты ў цвёрдых вершаваных формах. Паколькі асаблівае значэнне паэт надаваў паэтычнай форме сваіх твораў, то невыпадкова ў скарбонцы яго вершаў ёсць і санеты. У вершы “Санет” паэт-філосаф Максім Танк паднімае тэму паэта і паэзіі. Аўтар, разважаючы пра хутка зменлівую сучаснасць, адзначае, што паэт не мае права не ўдзельнічаць у гэтых пераменах, бо яны неабходныя і ў паэзіі таксама (“Трэска з дома Шэкспіра”). Максім Танк надаў санету новае жыццё.

Максім Танк – паэт-эксперыментатар. Ён паспяхова засвоіў форму санета і тым самым працягнуў традыцыі як старажытных паэтаў, так і сваіх суайчыннікаў, узбагаціўшы пры гэтым беларускую санетыку новымі вершамі. Верш “Антысанет” сведчыць не толькі аб добрым веданні паэтам кананічных форм, але і аб спробах творчых эксперыментаў з вершаванымі формамі. У гэтым санеце Максім Танк указвае на тое, што ўвесь час знаходзіцца ў творчым пошуку, засвойваючы розныя жанравыя формы. Менавіта ў вершы “Антысанет” Максім Танк прапануе не абмяжоўваць санет 14-цю радкамі і адступіць ад кананічнай формы дзеля выяўлення схаваных механізмаў уздзеяння на чытача. Тым самым паэт заклікае да новых вяршынь у паэзіі, выяўлення схаваных механізмаў уздзеяння на чытача.

Н. Гілевіч, ідучы ўслед за сваімі папярэднікамі, сярод якіх, безумоўна, М. Багдановіч і Максім Танк, захоўвае іх творчыя заветы ў санетнай форме (“Асвенцім”, “Санет Адаму Міцкевічу”). З высокай патрабавальнасцю адносіўся ён да майстэрства паэта і яго грамадзянскай пазіцыі, напамінаў, што кожнае слова, радок, страфа павінны быць змястоўнымі, абуджаць патаемныя сховы чалавечай душы, а, у першую чаргу, сам паэт павінен быць “крыху вар’ятам”. Менавіта на гэтай думцы акцэнтуюе ўвагу Н. Гілевіч у катрэнай частцы верша “Санет”.

Н. Гілевіч – адзін з аўтараў першых беларускіх вянок санетаў. Вянок санетаў, як адзначае В. Рагойша⁴, – “адна з найбольш складаных і рэдкіх архітэктанічных структур”. Вянок санетаў – вялікі вершаваны твор з 15 санетаў. Сярод яго асаблівасцей варта назваць тое, што апошні санет (магістрал) складаецца з радкоў усіх астатніх санетаў. А апошні радок кожнага з санетаў, акрамя апошняга, з’яўляецца адначасова і першым радком наступнага санета. Так ствараецца архітэктанічнае кола. Напісаны Н. Гілевічам вянок санетаў “Нарач” прысвечаны Максіму Танку. Ён складаецца з 15 санетаў, звязаных магістралам. Кожны радок магістрала – першы радок кожнага з 14 папярэдніх санетаў. Апошні радок 14 санета адпавядае першаму радку магістрала. Такім чынам, у вянку санетаў “Нарач” Н. Гілевіч стварыў архітэктанічнае кола. У санеце “Магістраль” падводзіцца вынік усяго сказанага паэтам у вянку санетаў “Нарач”.

Адметнай з’явай у беларускай паэзіі стала творчасць С. Шах. Яна піша санеты, складае з іх вянкi санетаў і вянкi вянкаў санетаў. Вянок вянкаў санетаў – самая складаная архітэктанічная санетная структура. С. Шах з’яўляецца аўтарам першага вянка вянкаў санетаў у беларускай літаратуры. Напісаны ў 1989 годзе яе першы вянок вянкаў санетаў “Адухаўленне” выйшаў з друку толькі ў 2000 годзе. Сярод вянкаў санетаў С. Шах знаходзім вянкi, у якіх ёсць шэкспіраўскія катрэны і класічныя тэрцэты (“Слова на дарогу”), вянкi, дзе катрэны і тэрцэты памяняліся

⁴ Рагойша, В. П. Літаратуразнаўчы слоўнік: тэрміны і паняцці / В. П. Рагойша. – Мінск : Нар. асвета, 2009. – 304 с.

месцамі (“Струна”), вянкi санетаў, дзе катрэны чаргуюцца з тэрцэтамi (“Туманадым”); хвастатыя вянкi – з трыма тэрцэтамi (“Да мамы...”). Сярод вянкаў санетаў ёсць і такія, у якіх санеты складаюцца з пяцірадкоўя і аднаго чатырохрадкоўя. Хоць паэтэса ў напісанні санетаў стараецца не адступаць ад класічных канонаў, сярод яе вершаў сустракаюцца напісаныя як 5-стопным ці 6-стопным ямбама, так і іншымі вершаванымі памерамі: “Адступіла ад канонаў, – / Вось і вырваўся на свет, / Нібы дрэва з куцай кронай / Гэты зблытаны санет”. Тэматыка твораў розная – гэта філасофскія праблемы і праблемы малой радзімы, і духоўнай культуры, і наступстваў Чарнобыля. Шэраг вянкаў санетаў паэтэса напісала для дзяцей, што з’яўляецца рэдкай з’явай для беларускай дзіцячай літаратуры (“Кнігалюбка”, “Мару стаць я мастаком”). Натхнёная папярэднікамі, яна ўзбагаціла беларускую літаратуру вянкамі санетаў, вянкамі вянкаў санетаў. Сярод яе вянкаў санетаў ёсць перавернуты, змешаны, вольны, хвастаты вянок санетаў, акравянок санетаў (зб. “Кругаспеў”). С. Шах паказала, як можна віртуозна карыстацца беларускім словам у гэтай вершаванай форме. Наогул, вершаваных твораў такой будовы як вянок вянкаў санетаў у беларускай літаратуры небагата, ды і ў сусветнай іх не так шмат. Беларускія паэты не проста працягнулі жыццё санета, яны ўзбагацілі гэту вершаваную форму складанай структурай.

Традыцыі М. Багдановіча па ўзбагачэнні айчынай літаратуры новымі формамі плённа працягвае В. Вабішчэвіч, які першы ў беларускай паэзіі піша рытурнэль. Да яго рытурнэля ў беларускай літаратуры ў чыста італьянскай форме не было (зборнік “Чорны боль”). Сярод рытурнэляў В. Вабішчэвіча класічную форму маюць вершы “Вежы – войнаў сведкі”, “Рытурнэль Бараці”, “Укрыжаванне...”, “Рытурнэль лёсу”, “Чалавек у прыродзе”. Іх тэматычны дыяпазон – філасофскія погляды паэта, гісторыя народа і захапленне навакольным асяроддзем. Так, верш “Наіўная мелодыя Тасканы” складаецца з дзевяці строф, што супярэчыць класічнай будове гэтага віду верша. Разам з тым тут ёсць адна акалічнасць: у вершы тры дзевяцірадкавыя страфы, кожная з якіх створана з трох трохрадкавых строф, выступаючы як асобны рытурнэль, прычым, думка, закладзеная ў кожным папярэднім дзевяцірадкоўі, працягваецца ў наступным. Гэта ўжо вынаходніцтва паэта ў тэхніцы вершаскладання. Увагі патрабуюць і эпітафіі В. Вабішчэвіча, дзе таксама мы назіраем новую форму ў напісанні верша ў выглядзе надмагільнага надпісу. Верш “Пішуць на помніках...” нагадвае эпітафію, аднак надпіс незакончаны: “Тут пахаваны мірныя людзі...”, “Мы вас не забудзем”, “Спіце спакойна, добрыя людзі. / Такого на свеце ўжо болей не будзе”. Жанравая разнастайнасць вершаў В. Вабішчэвіча сведчыць аб багаці мастацкіх здабыткаў аўтара. Паэт паспяхова авалодаў рознымі вершаванымі формамі папярэднікаў і паўстае перад чытачом як паэт-наватар, які прыносіць у

беларускую літаратуру новыя жанравыя формы, працягваючы традыцыі М. Багдановіча і пашыраючы магчымасці беларускага слоўнага мастацтва.

Такім чынам, аналіз паэтычных тэкстаў паэтаў мяжы ХХ–ХХІ стст. раскрывае спецыфіку інтэртэкстуальных сувязяў (і ў змястоўным, і ў структурным аспектах) з творамі М. Багдановіча і сусветнай літаратуры. Інтэртэкстуальны дыялог беларускай паэзіі мяжы стагоддзяў досыць поліфанічны. Інтэртэкстуальныя ўключэнні (фальклорныя, літаратурныя, жанравыя “эксперыменты”) сведчаць аб паэтычным майстэрстве творцаў, іх светапоглядных устаноўках, інтэлектуальным патэнцыяле. Творчасць вышэйназваных паэтаў гаворыць аб іх свядомай арыентацыі на класічную традыцыю. Імпліцытныя (алюзія, схаваная цытата, рэмінісцэнцыя, семантыка-стылёвая пераклічка і інш.) і экспліцытныя (эпіграф, цытата, кампазіцыйнае запазычанне і інш.) формы інтэртэкстуальнасці ўзбагачаюць беларускую паэзію тым, што фарміруюць вакол яе своеасаблівае інтэлектуальнае поле, па-філасофску насычанае і па-мастацку аформленае.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

1. Паняцці *інтэртэкст* і *інтэртэкстуальнасць* ужываюцца сёння не толькі ў літаратуразнаўстве, але і ў сумежных філалагічных дысцыплінах, набываючы ў розных метадалагічных сістэмах розную канкрэтызацыю. Змест паняцця *інтэртэкстуальнасць* залежыць ад тэарэтычных і філасофскіх поглядаў даследчыкаў, але агульным з’яўляецца тое, што кожны новы тэкст ёсць рэакцыя на папярэднія тэксты. У такім выпадку менавіта сістэмны падыход выступае найбольш перспектыўным падыходам да разгляду інтэртэкстуальнасці ў сучаснай беларускай паэзіі. Аналіз шматлікіх тэарэтычных падыходаў пераконвае ў тым, што менавіта інтэртэкстуальнасць дазваляе ўзаемадзейнічаць розным культурным дыскурсам, і ў якасці яе кампанентаў выступаюць літаратурныя тэмы, назвы класічных твораў, сюжэты, мастацкія дэталі і г.д.

Розныя погляды вучоных на праблему інтэртэкстуальнасці да гэтага часу не дазваляюць упарадкаваць тэорыю інтэртэкстуальнасці. Праблема інтэртэкстуальнасці застаецца адкрытай, бо ў літаратуразнаўстве не існуе тэрміналагічнага адзінства для абазначэння адсылак да пратэкстаў, няма адзінай думкі ў вызначэнні сутнасці інтэртэкстуальных сувязяў, адсутнічае агульны падыход да вызначэння межаў інтэртэкстуальнасці. Навуковыя даследаванні апошніх дзесяцігоддзяў паставілі на першы план у якасці аб’екта даследавання тэкст. На гэта ўказвае значная колькасць тэарэтычных прац па спецыфіцы мастацкага тэксту, яго структуры і асноўных спосабах тэкстабудовы, па праблемах адносін тэксту і аўдыторыі, якая яго ўспрымае. Праблемы

інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту даследуюцца сёння герменеўтыкай, псіхалінгвістыкай, кагнітыўнай лінгвістыкай.

Безумоўна, інтэрпрэтацыя і інтэртэкстуальнасць – катэгорыі ўзаемазвязаныя. Менавіта інтэрпрэтацыя дапускае стварэнне новых сэнсаў. Праблема герменеўтыкі і экзегетыкі з’яўляецца адной з ключавых праблем тэорыі інтэртэкстуальнасці. Таму сёння актуалізуецца асэнсаванне працэсаў узаемаразумення аўтарскай інфармацыі чытачом. Найбольш часта ў паэтычных тэкстах прысутнічаюць наступныя інтэртэкстуальныя элементы і міжтэкставыя сувязі: алюзія, цытата, цытата-загалолак, эпіграф, рэмінісцэнцыя, інтэртэкст як троп ці стылістычная фігура, інтэрмедыяльныя тропы і стылістычныя фігуры, гука-складовы і марфемны тыпы інтэртэксту, запазычанне прыёму, жанравая сувязь тэкстаў. Інтэртэкст у паэзіі з’яўляецца сродкам для стварэння мастацкіх вобразаў, нюансіраванай перадачы думак і пачуццяў паэта, сродкам узнікнення шматлікіх асацыяцый у чытача [1; 2; 3; 4; 8].

2. Адметнасць беларускай паэзіі мяжы XX–XXI стст. заключаецца ў суіснаванні самых розных творчых здабыткаў, якія назапасіла нацыянальная літаратура на працягу свайго існавання. Пачатак XXI ст. адметны з’яўленнем паэтаў, якія па-свойму абнаўляюць мастацкае бачанне свету, выбіраючы як найноўшыя, так і класічныя мастацкія формы. Наследаванне сучаснікамі творчай спадчыны папярэднікаў з’яўляецца вельмі важным для нацыянальнай літаратуры, бо яно садзейнічае пашырэнню яе вобразных і жанравых магчымасцей.

В. Шніп у вершаваных творах ужывае цытаты беларускіх пісьменнікаў, выказванні класікаў беларускай літаратуры. Вельмі ярка гэта бачна на прыкладзе эпіграфаў да балад. У баладах паэта эпіграф графічна аформлены, указана аўтарства, першакрыніца цытаты. Асноўная функцыя гэтых эпіграфаў – інфарматыўная: эпіграф задае тэму, вызначае ідэю верша. Выкарыстанне В. Шніпам цытат у якасці эпіграфаў да балад дае падставы сцвярджаць, што паміж яго вершамі і творамі беларускіх паэтаў, радкі з якіх ён згадвае ў якасці эпіграфаў, існуюць наступныя тыпы ўзаемадзення тэкстаў: уласна інтэртэкстуальнасць (у баладах В. Шніпа прысутнічае як мінімум адзін тэкст) і паратэкстуальнасць (адносіны тэксту да сваёй назвы і эпіграфа). Біблейскія рэмінісцэнцыі ў паэзіі В. Шніпа дазваляюць раскрыць усю паўнату рэалізаваных аўтарам думак і глыбей пранікнуць у змест твораў, дзе рэлігійныя матывы цесна пераплецены з філасофскімі поглядамі на лёс сыноў і дачок беларускага народа і на лёс краіны. Узнаўленне паэтам вобразаў і рытміка-сіntaxічных канструкцый іншых аўтараў разлічана на асацыятыўную памяць чытача, на яго інтэлектуальны ўзровень.

Адным з асноўных спосабаў выражэння інтэртэкстуальнасці ў лірыцы Л. Дранько-Майсюка выступаюць алюзіі. Паэт падвяргае алюзіі ўласнай інтэрпрэтацыі. Сярод алюзіій сустракаюцца алюзіі атрыбутыўныя і алюзіі

неатрыбутыўныя (яны пераважаюць). Міфалагічныя алюзіі Л. Дранько-Майсюка можна падзяліць на тры групы: алюзіі на антычныя вобразы, алюзіі на міфалагічныя сюжэты і алюзіі на геаграфічныя месцы, звязаныя з міфічнымі сюжэтамі і іх героямі. Шырока ўжывае Л. Дранько-Майсюк цытаты. У творах паэт выкарыстоўвае графічны, кампазіцыйны і граматычны спосабы маркіроўкі чужога тэксту. Наследаванне В. Шніпам і Л. Дранько-Майсюком творчай спадчыны папярэдніх эпох з'яўляецца актуальным для сучаснай нацыянальнай літаратуры, яно спрыяе пашырэнню выяўленчых магчымасцей беларускага мастацтва слова [1; 2; 8].

3. Добрае веданне Н. Мацяш вуснай народнай творчасці стала выдатнай магчымасцю для ўвядзення інтэртэкстуальных адзінак ва ўласны аўтарскі тэкст. За зваротам паэтэсы да фальклорнай спадчыны беларусаў (а гэта адна з любімых крыніц інтэртэксту ў творах Н. Мацяш) бачыцца плённы пошук яркіх вобразаў у паэзіі, спосаб глыбокага пазнання розных аспектаў жыцця. Прысутнасць вуснай народнай творчасці ў паэзіі Н. Мацяш сведчыць пра гарманічны ўнутраны свет паэтэсы, пра шматграннасць яе асобы, мудрыя філасофскія погляды на жыццё, складанае і супярэчлівае, поўнае любові і аптымізму. Трансфармаваныя Н. Мацяш народныя здабыткі арганічна ўпісваюцца ў індывідуальна-аўтарскі кантэкст. Менавіта фальклор даў беларускай паэтэсе магутны імпульс для яго змястоўнай трансфармацыі. Н. Мацяш творча інтэрпрэтавала фальклорныя і казачныя матывы і вобразы і тым самым наблізіла ўласны паэтычны сінтаксіс да лепшых народна-паэтычных узораў. У творчасці Н. Мацяш сустракаюцца розныя віды інтэртэкстуальных уключэнняў: лексічныя запазычанні, шматлікія тыпы паўтораў, прамое цытаванне фальклорных выказванняў. Паэтэса творча падыходзіць да ўжывання фальклорных і казачных інтэртэкстуальных адзінак, якія сталі рэгулярнымі ў яе тэкстах, што істотна паглыбляе сэнс паэтычнага твора, узмацняе вобразнасць яго мовы. Фальклорны інтэртэкст стаў характэрнай рысай ідэастылю беларускай паэтэсы.

У паэзіі Л. Тарасюк назіраюцца розныя віды інтэртэкстуальнасці: рэмінісцэнцыя, цытата, эпіграф, удала выкарыстоўвае паэтэса эфект схаванай цытацыі. Эпіграфы да вершаў выконваюць інфарматыўную функцыю, праз большасць з іх выказаны галоўная ідэя і тэма твора. У якасці эпіграфа паэтэса бярэ цытаты з гістарычных дакументаў і жыццй святых, уласныя паэтычныя радкі, а таксама вобразы, матывы, лексічныя запазычанні з вуснай народнай творчасці. Эпіграфы, рэмінісцэнцыі – асноўныя адзінкі інтэртэксту ў паэзіі Л. Тарасюк. Для маркіроўкі эпіграфаў паэтэса выкарыстоўвала графічны і кампазіцыйны спосабы маркіроўкі.

Падыход да фальклору і характар яго выкарыстання ў паэзіі Н. Мацяш і Л. Тарасюк маюць свае асаблівасці, якія звязаны найперш з прыватным экзістэнцыяльным светаадчуваннем беларускіх паэтэс. Плённае выкарыстанне аўтарамі набыткаў сваіх папярэднікаў і фальклорнай спадчыны беларусаў

сведчыць аб іх непаўторным аўтарскім асэнсаванні рэчаіснасці, аб уменні глыбока зазірнуць ва ўнутраны свет чалавека і гаварыць з чытачом душэўна-даверліва [3; 7; 13; 15].

4. Сучасныя паэты – спадчыннікі гуманістычных традыцый, закладзеных класікамі беларускай літаратуры, у тым ліку і М. Багдановічам. Беларускія паэты плённа пераствараюць багдановічаўскія сюжэты, матывы, вобразы. У спадчыне беларускага класіка іх цікавіць глыбока распрацаваныя паэтам тэмы чалавека і прыроды, гістарычнай памяці народа. Інтэртэкстуальная блізкасць сучаснай паэзіі і твораў М. Багдановіча заключана ў саміх сістэмах пабудовы паэтычных вобразаў, аснову якіх складае лірычны прынцып цыклізацыі, калі адбываецца напісанне не асобных лірычных твораў, а цэлых цыклаў, якія ўтвараюць цэласны мастацкі свет. Скрызнымі ў пейзажнай лірыцы як М. Багдановіча, так і В. Вабішчэвіча, І. Ляшкевіч і інш. выступаюць касмічныя (саярныя) вобразы і вобразы дрэў. Ідэя самакаштоўнасці прыроды – ключавая праблема сучаснасці. Паэты ХХІ ст. занепакоены канфліктнымі стасункамі чалавека і прыроды і іх вырашэнне бачаць у захаванні закона разумнай раўнавагі. У кожнага паэта свой пейзажны малюнак, сваё непаўторнае перапляценне вобразаў. Гэта залежыць ад ідэйна-эстэтычных задач мастакоў слова. Пейзаж у сучаснай нацыянальнай паэзіі поліфункцыянальны. Сучасныя беларускія паэты праз пейзажныя матывы і вобразы паказваюць светаадчуванне свайго народа, адметнасці яго нацыянальнага характару. Пейзажны малюнак не толькі ўслаўляе беларускія краявіды, але і раскрывае характар беларуса, яго філасофскія інтэнцыі. Пейзажны комплекс як М. Багдановіча, так і сучасных беларускіх паэтаў сведчыць аб іх адзінстве з пейзажнай фальклорнай традыцыяй.

Крыніцамі інтэртэкстэм у творах сучасных паэтаў з'яўляюцца таксама гістарычныя падзеі і асобы, міфічныя істоты. Тэма гістарычнага мінулага, міфалогіі і фальклору беларусаў – адна з самых распрацаваных тэм у М. Багдановіча. І ў творчасці сучасных паэтаў яна таксама займае значнае месца. Гістарычная спадчына беларускага народа стала невычэрпнай крыніцай паэтычных вобразаў, якія даюць магчымасць паэтам напаўняць тэкст глыбокім філасофскім зместам і ўспрымаць твор як тэкст культуры [6; 10; 11; 12; 14].

5. Беларуская паэзія канца ХХ – пачатку ХХІ ст. у сваіх жанрава-стылявых пошуках апіраецца на вершы М. Багдановіча як на ўзор паэтычнай дасканаласці, тым самым яна выпрабоўвае гнуткасць мастацкага пярэ, уласныя творчыя магчымасці ў аднаўленні спецыфічных форм выяўлення мастацкай вобразнасці. Найчасцей сучаснымі паэтамі пераймаюцца такія цвёрдыя вершаваныя формы ў паэзіі, як трыялет (В. Вабішчэвіч), санет (Максім Танк, Н. Гілевіч, С. Шах, В. Вабішчэвіч і інш.). В. Вабішчэвіч першым у беларускай літаратуры надрукаваў чатырохстрофны трыялет і тым самым даказаў, што трыялет актыўна сінтэзуецца з іншымі вершаванымі формамі, таму не заўсёды вытрымліваецца класічная схема

яго пабудовы. Бясспрэчна, сучасныя паэты дасягнулі таго, што творчае запазычанне і мастацкая самабытнасць гарманічна сінтэзуюцца ў большасці твораў, напісаных у жанры трыялета.

У санетах беларускіх аўтараў мяжы XX–XXI стст. побач з класічным пяцістопным ямбама выкарыстоўваюцца іншыя памеры, нават харыямб і дольнік. Нетрадыцыйная санетыстыка маніпулюе рознай колькасцю радкоў, смела карыстаецца дактылічнай і гіпердактылічнай рыфмамі. Санетыстыка другой паловы XX – пачатку XXI стст. значна пашырыла свае тэматычныя абсягі, а каб дасягнуць глыбіннага раскрыцця зместу, імкнецца да больш буйных кампазіцыйных канструкцый – нізак, цыклаў, паэм, напісаных санетнымі строфамі, вянкамі санетаў, вянкамі вянкаў санетаў. Сучасная беларуская паэзія ўяўляе сабой эксперыментальнае пошукавае поле. У апошні час у ёй усё больш шырокую прастору заваёўваюць монастрафічныя, нерыфмаваныя вершы. Пошукі М. Багдановіча і яго паслядоўнікаў па аднаўленні класічных жанрава-стылёвых форм (санет, трыялет) у беларускай паэзіі маюць не толькі літаратурнае, але і асветніцкае, адраджэнскае, гуманістычнае значэнне. Інтэртэкстуальны дыялог сучаснай беларускай паэзіі досыць поліфанічны. Інтэртэкстуальныя ўключэнні (фальклорныя, літаратурныя, жанравыя “эксперыменты”) сведчаць аб паэтычным майстэрстве сучасных творцаў, іх светапоглядных устаноўках, інтэлектуальным патэнцыяле. Творчасць многіх сучасных паэтаў гаворыць аб іх свядомай арыентацыі на класічную традыцыю. Імпліцытныя (алюзія, схаваная цытата, рэмінісцэнцыя, семантыка-стылёвая пераклічка і інш.) і экспліцытныя (эпіграф, цытата, кампазіцыйнае запазычанне і інш.) формы інтэртэкстуальнасці ўзбагачаюць сучасную паэзію тым, што фарміруюць вакол яе своеасаблівае інтэлектуальнае поле, па-філасофску насычанае і па-мастацку аформленае. Інтэртэкстуальныя ўключэнні даюць чытачу новыя ключы для трактоўкі твораў [4; 5; 9; 11; 12].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Вынікі дысертацыі можна выкарыстаць пры далейшым даследаванні інтэртэксту ў беларускай паэзіі, для вызначэння інтэртэкстуальных сувязяў у творах сучасных беларускіх аўтараў, пры вывучэнні гісторыі сусветнай і беларускай літаратуры, яе выкладанні ў школе і вышэйшых навучальных установах, пры падрыхтоўцы семінараў і спецкурсаў па беларускай літаратуры для студэнтаў філалагічных факультэтаў і педагагічных спецыяльнасцей. Матэрыял даследавання будзе карысны пры напісанні падручнікаў, метадычных дапаможнікаў і вучэбных праграм па беларускай літаратуры. Акрамя таго, тэарэтычныя і практычныя набыткі аўтара дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры правядзенні факультатыўных заняткаў па тэмах “Сучасная беларуская паэзія”, “Літаратурнае крэатывістаў”.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў навуковых выданнях, уключаных у пералік навуковых выданняў ВАК Рэспублікі Беларусь

1. Базар, Н. М. Эпіграф у баладах Віктара Шніпа / Н. М. Базар // Весці БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2016. – № 3. – С. 101–105.
2. Базар, Н. М. Інтэртэкстуальныя элементы ў творах Леаніда Дранько-Майсюка / Н. М. Базар // Роднае слова. – 2017. – № 3. – С. 18–20.
3. Базар, Н. М. Фальклорныя матывы як інтэртэкстуальны кампанент у творчасці Ніны Мацяш / Н. М. Базар // Роднае слова. – 2017. – № 9. – С. 17–19.
4. Базар, Н. М. Жанравая форма інтэртэкстуальнасці ў паэзіі Віктара Вабішчэвіча / Н. М. Базар // Весці БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2018. – № 3. – С. 143–146.
5. Базар, Н. М. Жанравая форма санета ў творчасці Максіма Багдановіча, Максіма Танка, Ніла Гілевіча і Соф’і Шах / Н. М. Базар // Роднае слова. – 2020. – № 5. – С. 22–24.

Артыкулы ў навуковых зборніках

6. Базар, Н. М. Актуалізацыя вывучэння паэтычнай спадчыны Максіма Багдановіча ў сучаснай школе / Н. М. Базар // Мастацкі свет Максіма Багдановіча: адметнасць, шматграннасць, універсальнасць : зб. навук. арт., Мінск, 15–16 снежн. 2011 г. // Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: В. Д. Старычонок [і інш.] ; адк. рэд. В. Д. Старычонок. – Мінск, 2012. – С. 25–29.
7. Базар, Н. М. Кананічная форма рытурнэля ў паэзіі Віктара Вабішчэвіча / Н. М. Базар // Адзінаццатыя Танкаўскія чытанні : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. В. Д. Старычонок [і інш.] ; адк. рэд. В. Д. Старычонок – Мінск, 2018. – С. 19–21.
8. Базар, Н. М. Міфалагічныя інтэртэкстэмы ў паэзіі Леаніда Дранько-Майсюка / Н. М. Базар // Фалькларыстычныя даследаванні: Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі : зб. навук. арт. Вып. 13 ; пад навук. рэд. Т. І. Шамякінай ; уклад. В. В. Прыемка. – Мінск, 2017. – С. 133–137.
9. Базар, Н. М. Фальклорныя матывы ў творчасці Ніны Мацяш / Н. М. Базар // Фалькларыстычныя даследаванні: Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі : зб. навук. арт. Вып. 12 ; пад навук. рэд. Т. В. Лук’янавай, С. В. Шамякінай ; уклад. В. В. Прыемка. – Мінск, 2015. – С. 110–113.

Матэрыялы канферэнцый

10. Базар, Н. М. Вечныя хрысціянскія ісціны ў творчасці Віктара Вабішчэвіча / Н. М. Базар // Дзявятыя Танкаўскія чытанні : матэрыялы Міжнар. навук. канф. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. В. Д. Старычонок, І. М. Гоўзіч, Н. В. Заяц ; адк. рэд. В. Д. Старычонок. – Мінск, 2014. – С. 13–16.

11. Базар, Н. М. Паэтыка санета ў творчасці Галіны Бабарыкі / Н. М. Базар // Беларусь на скрыжаванні стагоддзяў: ад класікі да сучаснасці : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 1–2 лістап. 2012 г. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. В. Д. Старычонок [і інш.] ; адк. рэд. В. Д. Старычонок. – Мінск, 2012. – С. 21–23.

12. Базар, Н. М. Сучаснае багдановічазнаўства – школе / Н. М. Базар // Творчасць Максіма Багдановіча ў кантэксце сусветнай літаратуры : матэрыялы Міжнар. навук. канф. да 120-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча, Мінск, 25–26 ліст. 2011 г. / Ін.-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы Нац. акадэміі навук Беларусі ; рэдкал.: А. А. Манкевіч [і інш.] ; уклад. А. А. Манкевіч. – Мінск, 2011. – С. 51–55.

13. Базар, Н. М. Традыцыі Максіма Багдановіча ў творчасці паэтаў Століншчыны / Н. М. Базар // Восьмыя Танкаўскія чытанні : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 13–14 верас. 2012 г. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. В. Д. Старычонок [і інш.] ; адк. рэд. В. Д. Старычонок – Мінск, 2012. – С. 25–29.

14. Базар, Н. М. Тры любові Любові Тарасюк: маці, Радзіма, душа / Н. М. Базар // Творчасць Аркадзя Куляшова ў дыялогу славянскіх літаратур: традыцыі, наватарства, нацыянальная адметнасць : матэрыялы Міжнар. навук. канф. (да 100-годдзя з дня нараджэння Аркадзя Куляшова), Мінск, 29 студз. 2014 г. / Цэнтр даследаванняў беларус. культуры, мовы і літ. Нац. акадэміі навук Беларусі. – Мінск, 2014. – С. 298–302.

15. Базар, Н. М. Экзістэнцыйны дыскурс паэзіі Ніны Мацяш / Н. М. Базар // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : матэрыялы Рэсп. навук. канф., Брэст, 11 лістап. 2014 г. / Брэст. дзярж. ун-т ; рэдкал.: З. П. Мельнікава [і інш.] ; пад агул. рэд. У. А. Сенькаўца. – Брэст, 2015. – С. 5–7.

РЭЗІЮМЭ

Базар Наталля Мікалаеўна Інтэртэкстуальнасць беларускай паэзіі мяжы XX-XXI стст.: функцыі і спецыфіка

Ключавыя словы: інтэртэкст, інтэртэкстуальнасць, архітэкстуальнасць, беларуская паэзія мяжы XX–XXI стст.

Мэта даследавання заключаецца ў вызначэнні агульнага і адметнага, традыцыйнага і наватарскага ў інтэртэкстуальным перайманні беларускімі паэтамі мяжы XX–XXI стст. з крыніц сусветнай і нацыянальнай літаратурна-мастацкай спадчыны інтэртэкстэм дзеля непаўторна-арыгінальнага вобразнага перастварэння свету.

Метады даследавання. Гісторыка-тыпалагічны, культурна-гістарычны, параўнальна-гістарычны, біяграфічны, выкарыстана метадыка інтэртэкстуальнага аналізу мастацкага твора.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў. У рабоце ўпершыню праведзены комплексны аналіз крыніц запазычання інтэртэкстуальных уключэнняў і адметнасцей іх функцыянавання ў вершах В. Шніпа, Л. Дранько-Майсюка, Н. Мацяш, Л. Тарасюк, Я. Янішчыц, Н. Гілевіча, М. Танка, С. Шах, В. Вабішчэвіча, І. Ляшкевіч, што дало магчымасць апісаць механізм функцыянавання катэгорыі інтэртэкстуальнасці ў паэзіі. Сістэматызаваны тэарэтычныя канцэпцыі па праблеме інтэртэкстуальнасці, выяўлены найбольш часта ўжытыя інтэртэкстуальныя элементы і міжтэкставыя сувязі ў вершаваным творы. Доказна абгрунтаваны зварот беларускіх паэтаў да творчасці М. Багдановіча, постаці найбольш важнай для рэпрэзентацыі інтэртэкстуальных сувязяў сучасных майстроў слова з папярэдняй літаратурнай традыцыяй.

Практычная значнасць даследавання і галіна прымянення атрыманых вынікаў. Матэрыялы дысертацыйнага даследавання могуць быць выкарыстаны пры далейшым даследаванні інтэртэксту ў сучаснай беларускай паэзіі, вывучэнні гісторыі беларускай літаратуры і яе выкладанні ў школе і ВНУ, пры напісанні падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў, распрацоўцы спецсемінараў і спецкурсаў па беларускай літаратуры для студэнтаў філалагічных спецыяльнасцей. Вынікі дысертацыі могуць садзейнічаць распрацоўцы пытанняў, звязаных з праблемамі інтэртэкстуальнасці ў сучаснай беларускай паэзіі.

РЕЗЮМЕ

Базар Наталья Николаевна Интертекстуальность белорусской поэзии границы XX-XXI стст.: функции и специфика

Ключевые слова: интертекст, интертекстуальность, архитектстуальность, белорусская поэзия рубежа XX–XXI вв.

Цель исследования состоит в определении общего и особенного, традиционного и новаторского в интертекстуальном заимствовании белорусскими поэтами рубежа XX–XXI вв. из мирового и национального литературно-художественного наследия интертекстом для неповторимо-оригинального образного видения мира.

Методы исследования. Историко-типологический, культурно-исторический, сравнительно-исторический, биографический, использована методика интертекстуального анализа художественного текста.

Научная новизна и значимость полученных результатов. В работе впервые проведён комплексный анализ источников заимствования интертекстуальных включений и особенностей их функционирования в стихах В. Шнипа, Л. Дранько-Мойсюка, Н. Матяш, Л. Тарасюк, Е. Янищиц, Н. Гилевича, М. Танка, С. Шах, В. Вабищевича, И. Лешкевич, что дало возможность описать механизм функционирования категории интертекстуальности в поэзии. Систематизированы теоретические концепции по проблеме интертекстуальности, определены наиболее часто употребляемые интертекстуальные элементы и межтекстовые связи в стихотворном произведении. Доказательно обосновано обращение белорусских поэтов к творчеству М. Богдановича, фигуры наиболее важной для репрезентации интертекстуальных связей современных художников слова с предыдущей литературной традицией.

Практическая значимость исследования и область применения полученных результатов.

Материалы диссертационного исследования могут быть использованы при дальнейшем исследовании интертекста в современной белорусской поэзии, изучении истории белорусской литературы и её преподавания в школе и ВУЗах, при создании учебников, учебных пособий, разработке спецсеминаров и спецкурсов по белорусской литературе для студентов филологических специальностей. Результаты диссертации могут способствовать разработке вопросов, связанных с проблемами интертекстуальности в современной белорусской поэзии.

SUMMARY**Bazar Natalja Nikolaewna****Intertextuality of Belarusian poetry on the border
of the XX-XXI centuries: functions and specifics**

Key words: intertext, intertextuality, architextuality, Belarusian poetry at the turn of the XX-XXI centuries.

The aim of the research is to determine the general and the special, traditional and innovative aspects in intertextual borrowing by Belarusian poets at the turn of the XX-XXI centuries from the world and national literary and artistic heritage of intertext for original imaginative vision of the world.

Research methods. Historical-typological, cultural-historical, comparative-historical, biographical, the technique of intertextual analysis of a literary text was used.

Scientific novelty and significance of the results obtained. The work is the first to carry out a comprehensive analysis of the sources of borrowing intertextual inclusions and the peculiarities of their functioning in the verses by V. Shnip, L. Dranko-Moisyuk, N. Matyash, L. Tarasyuk, E. Yanishchits, N. Gilevich, M. Tank, S. Shah, V. Vabishchevich, I. Leshkevich, which made it possible to describe the mechanism of functioning of the category of intertextuality in poetry. The theoretical concepts on the problem of intertextuality are systematized, the most frequently used intertextual elements and intertextual connections in a poetic work are determined. The appeal of Belarusian poets to the work of M. Bogdanovich, a figure most important for representing the intertextual ties of contemporary artists of the word with the previous literary tradition, has been substantiated.

The practical significance of the research and the scope of the results obtained.

The materials of the dissertation research can be used in the further study of the intertext in modern Belarusian poetry, in the study of Belarusian literature history and its teaching in schools and universities, in the creation of textbooks, teaching aids, in the development of special seminars and special courses on Belarusian literature for students of philological specialties. The results of the dissertation can contribute to the development of questions related to the problems of intertextuality in contemporary Belarusian poetry.

